

Оригинални
научни радАна Љ. Петровић Дакић¹ Универзитет у Београду, Факултет за образовање
учитеља и васпитача, Београд, Србија

Васпитаџи, учитељи, наставници и професори у јавном дискурсу у Србији

Резиме: *Систем просветара, људи који носе образовање у једном друштву, можемо видети како се прелама, између осталог, и у великим језичким корпусима. На материјалу састављеном од више милиона језичких облика може се испитати слика која се о неким појавама ствара у одређеној језичкој заједници. За потребе овог рада испитани су покорпуси везани за васпитаџе, учитеље, наставнике и професоре, из ширег корпуса Јавни дискурс у Републици Србији. Конкорданце за 10 лема – и неутралних/мушких, и женских, као и различитих дијалекатских и правохисних облика – екстрахиране су, те је за сваку сачињен мањи насумично одабран подзорак. На основу њега, кроз критичку анализу дискурса приказано је како се у јавном говору концептуализују васпитаџи, учитељи, наставници и професори у Републици Србији. Глобално издано, они су представљени као људи који се око своје посла труде, упркос бројним (не)очекиваним препрекама. Приметно је да конкретнији примери, у ита увек садају они везани за женске парњаке, носе негативније оцене. Уочава се и да међу различитим појевима постоји хијерархија, где су професори они који добијају највише просфора и који су у јавном дискурсу представљени као, пре свега, мислеће особе и неко ко преноси „неутралне“ податке.*

Кључне речи: *просвета, анализа дискурса, корпусна лингвистика*

¹ ana.petrovic@uf.bg.ac.rs

 <https://orcid.org/0000-0002-3122-4838>

Copyright © 2025 by the publisher Faculty of Education, University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Особе запослене на различитим нивоима у образовању изузетно су важне и као посредници у преносу знања која је одређени друштвени систем оценио као битна, али и као људски лик тог система за оне који се тек упознају с њим. Њихово место, значај и значење се у том систему на одређени начин конструишу, а велику улогу у томе има језик (Gee, 2011). Будући да се, у складу с основним поставкама критичке анализе дискурса, „системи значења у мрежи политичких, друштвених, расних, економских, религијских и културних формација које су у вези с друштвено дефинисаним праксама, а које са собом носе више или мање привилегија у друштву, не могу сматрати неутралнима” (Rogers, 2011, str. 1), треба размотрити како просветари бивају позиционирани у друштвеном систему, чији језички одраз можемо наћи у јавном говору. С обзиром на то, занимало нас је како се различита занимања у просвети концептуализују у јавном дискурсу у Србији.

Кроз дискурс говорници стварају идентитете и за себе, и за друге (Gee, 2011). Кроз језик се одсликавају и политички процеси – политички не у партијском, већ у дубљем смислу, као расподела друштвених добара. Анализа дискурса нам може помоћи да осветлимо каква слика света постоји у одређеном тексту или, ако се посматра довољан број текстова, у одређеном друштву. Исто тако нам може помоћи и да видимо како су поменута друштвена добра расподељена, те ко добија више, а ко мање, ко је повлашћен, а ко подређен. Уз критички став према добијеним подацима, таква анализа нам може указати и на она места где постоји потреба да се стање побољша. Када говоримо о тако фундаменталном стубу друштва какво је образовање, такав приступ показује се и као битан, и као плодотворан, те су му посвећене многе студије, па и читаве монографије (нпр. Rogers, 2011).

Студије посвећене идентитету просветара јављају се од краја осамдесетих година 20. века (Beijaard et al., 2004), а прегледи таквих студија на нивоима од вртишког до високог образовања могу се наћи у Бајард и сар. (Beijaard et al., 2004)², Бошан и Томас (Beauchamp & Thomas, 2009) и Ван Ланквелд и сар. (Van Lankveld et al., 2016). У њима се може приметити да више аутора скреће пажњу на то да је питање идентитета нешто што се тиче и наставника самог, али и света око њега, тога како он види себе и како га други виде; да има и личну и професионалну страну; да је идентитет у сталном превирању и у поновном стварању, у контрадикцијама између различитих захтева који се пред наставника постављају; да на њега утичу унутрашњи и спољашњи фактори; као и да су у проучавању ове теме коришћени разноврсни приступи. Као битно место где се будућим наставницима може предочити колико је позитиван развој једног таквог идентитета важан и где им се може указати на могуће изазове и промене с којима ће се сусретати Бошан и Томас помињу наставничке факултете и програме (Beauchamp & Thomas, 2009), те је резултате оваквих истраживања важно поделити с публиком која на таквим местима ради.

На домаћем и уже лингвистичком терену наша анализа је делом на трагу оне приказане у раду ауторке Милосављевић (Milosavljević, 2013), у којој се описује место речи *учиишељ* у лексичком систему српског језика, уз позивање на стање у речницима и електронском корпусу српског језика Природно-математичког факултета у Београду. Тај рад нам је, осим као путоказ, послужио и као приказ претходног стања везаног за ту лексему, иако су корпус који је Б. Мило-

2 У студијама с енглеског говорног подручја именица *teacher* се може односити и на особу која ради с децом која би у Србији била вртишког узраста, тј. односи се и на посао васпитача. Превод 1 : 1 није могућ, а с обзиром на едукативну страну која је присутна у раду васпитача и то колико он, кроз ту своју улогу, може утицати на децу, у овом раду смо и њих посматрали у оквиру „просветара”, односно ишли смо трагом цитираних студија.

сављевић користила и онај који за потребе овог рада користимо засновани на различитим типовима језичке продукције и различитог су обима. Док је поменути рад посвећен једној лексеми, те о њој даје исцрпне податке, укључујући и, рецимо, њену деривацију, у овом раду ћемо се бавити неколиким лексемама и размотрићемо како се оне понашају у корпусној грађи.

Методологија истраживања

Како бисмо испитали концептуализацију васпитача, учитеља и наставника на простору Србије, определили смо се да размотримо какво је стање у електронском корпусу *Јавни дискурс у Републици Србији*. Основни корпус од 715.405.341 токена³ настао је прикупљањем текстова с .rs домена у септембру и октобру 2022. године (Wasserscheidt 2023), те не обухвата догађаје из последњих неколико година који су имали велик одјек међу наставницима, али и у ширем друштву (више напада на наставнике различитих нивоа, те масакр у Рибникару; студентске и просветне протесте који су почели крајем 2024. године). Узимајући то у обзир, ова студија исто тако не може имати податке који би се тицали тих догађаја и њиховог утицаја на слику васпитача, учитеља, наставника и професора.

Такође, иако су производ вишегодишњих процеса, последњих се година све чешће појављују вести и о разним кризама наставничких позива – не само у Србији већ и другде у свету – што упућује на то да су у питању, ако не опште глобалне⁴, онда бар појаве шире од локалних (за стање

у другим земљама, а у вези с мањком наставног кадра и лошим условима рада, исп. Clarke, 2025; Jones, 2023; Rosenberg, 2023; García & Weiss, 2019). Тако из нашег корпуса за овај рад изостају примери попут „После завршеног факултета или током студија, људи заобилазе рад у државној школи, зато што је посао наставника поприлично деградан у друштву и мало плаћен, планови наставе састављају се ван школа, а родитељи често криве наставнике за незнање и невоспитање деце” или „Све учесталији случајеви насиља над просветарима још један су доказ недовољног нивоа поштовања деце и родитеља према предавачима” (Andrić, 2023). Имајући у виду то и примере из школске 2024/2025. године, сматрамо да би било важно у будућности спровести анализу стања и после онога које ће бити описано у овом раду.

Из корпуса *Јавни дискурс у Републици Србији* ексцерпирали смо прво поткорпусе конкорданци за 10 лема које представљају основне просветне позиве на различитим нивоима образовања у Србији. Као полазна оса послужила нам је она између кохипонима учитељ – наставник – професор (Milosavljević, 2013), којој смо потом додали сродне леме. Испитивали смо облике и за мушке, и за женске имаоце занимања (*наставник* и *наставница*, *учиџељ* и *учиџељица*), регионалне варијанте (*џрофесорка* и *џрофесорица*), те облике који се јављају због неформалне употребе писма на интернету (*vaspitač* и *vaspitac*). Крајњи списак лема за поткорпусе гласи: *васџиџаџац*, *васџиџаџач*, *васџиџаџаџица*, *наставник*, *наставница*, *џрофесор*, *џрофесорка*, *џрофесорица*, *учиџељ*, *учиџељица*⁵. Одабрали смо речи прису-

2018), који је делом W(esternized), показују да има разлика у односу на прилике о којима најчешће можемо чути или читати из медија – јапански образовни систем се налази у самом врху по резултатима PISA тестирања (OECD, 2018). Тога треба бити свестан, те опрезно доносити тврдње о општим светским кретањима, како се не би недостатак доказа грешком протумачио као доказ о недостатку.

5 *Учиџељка*, коју Милосављевић (Milosavljević, 2013) помиње као једну од изведеница од *учиџељ* – нашли смо забележену у свега 6 примера, и то редом везаних за старија

3 Токен је најмања јединица у корпусној лингвистици и није једнака речи, него обухвата и интерпункцију, бројеве и било шта друго између размака.

4 Мањак вести о стању у земљама које не припадају кругу који описује акроним WEIRD (енг. *Western, Educated, Industrialized, Rich and Democratic* – WEIRD) (Henrich et al., 2010), а и мањак информација о земљама које нису некад биле европске колонијалне силе вероватно донекле искривљује слику. Ипак, извештаји из земаља попут Јапана (OECD

тне у свакодневном говору, не и новије термине који нису још заживели у обичном говору о школи⁶. Значење ових речи смо проверили у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (RMS, 1967–1976) и новијем *Речнику српскога језика* истог издавача (RSJ, 2007).

Табела 1. Засићуљеност одређених лема у корпусу Јавни дискурс у Републици Србији.

Лема	Број конкорданци	Rpm
васпитац	72	0,10
васпитач	14367	20,08
васпитачица	1870	2,61
наставник	68791	96,16
наставница	2231	3,12
професор	75957	106,17
професорица	567	0,79
професорка	8939	12,50
учитељ	16361	22,87
учитељица	5302	7,41

Напомена: Rpm – parts per million – број конкорданци на милион токена унутар корпуса, стандардизована мера приликом нормализације резултата у корпусној лингвистици.

дела или преводе који су намерно користили архаичнији израз (Фјодор Достојевски, Јаков Игњатовић, Марија Милутиновић Пункторка, Џон Стјуарт Мил), тј. у питању су периферни примери у савременом јавном дискурсу или чак њему не припадају, те остају ван наше анализе. Ипак, *учийџељка* се као пуноправан члан савременог српског лексичког система налази и у РСЈ из 2007. године. Истовремено, тамо је *професорица*, која се може чути у свакодневном говору у Војводини и Санџаку, с првог места, које је заузимала у RMS, стављена тек у заграде у РСЈ.

6 На пример, *едукаџор*, један од термина које у лексичком систему појма *учийџељ* помиње ауторка Милосављевић (Milosavljević, 2013), није ушао у нашу анализу, као ни нека друга страна или синтагматска именовања образовних радника која се помињу у истом раду.

У корпусу су биле и леме *предавач*, *предавачица* и неформална варијанта *предавац*, али те резултате не дајемо овде због ограничења у простору и тога што се показало да предавачи већином особе ван званичног образовног система: оне су везане за менаџмент, стартапове, рачунарство, корпоративну културу, тренинге.

Из поменутих већих поткорпуса направљени су мањи тако што је насумично одабрано по 200 примера, ако је поткорпус већи. Поткорпус је у анализу укључен у целости ако је мањи од 200 примера. Пошто нам је било важно да утврдимо како су ова звања представљена у јавној свести говорника српског језика, није имало директног утицаја на резултате колико се често одређене лексеме појављују унутар општег корпуса, тј. које су од њих чешће или ређе, али податке о томе наводимо ради потпуније слике о њима. Уједначавање по броју анализираних примера омогућило је директно поређење налаза између различитих лематских поткорпуса. Поткорпус за супстандардну варијанту *васийиџац* служио је анализи ако је било примера који би се разликовали од оних код стандардне варијанте. На крају су у оквир анализе ушла укупно 1872 примера.

Из анализе су искључени примери који се понављају, а којих има доста у корпусу *Јавни дискурс у РС*: на пример, од 75.957 конкорданци за лему *професор*, десни контекст је имао 10.393 понављања, односно 13,68%. Код леме *наставник* однос је био 51.403 : 17.394, 33,84% понављања. Притом, треба имати у виду да је то број који одражава само машински препознатљиве дупликате, а да нису рачунати случајеви које би људско биће видело као исте, али их рачунар види као различите јер је коришћен алтернативни интерпункцијски знак („Ненад Ђурђевић и четворо” : „Ненад Ђурђевић, и четворо”) и сл. Такође, из анализе су искључени примери на страним језицима, пре свега словеначком и хрватском, будући да .rs домен не значи нужно да су узорковани текстови на српском језику⁷.

Добијени поткорпуси су потом таговани на основу тога да ли је исказ у њима давао позитивну, негативну или неутралну слику о наставнику у наставном процесу. Овај приступ нам је показао да се о таквом категорисању приме-

7 Нити су у корпусу сви примери српског језика на интернету – на пример, у њега није укључен велики форум Крстарица, јер је на .com домену.

ра може говорити тек условно јер је било исказа који су истовремено могли бити и негативни, и позитивни, али чак и „неутрални” у зависности од тога каквог је светоназора пошљалац или прималац поруке: „То [прилагођавање услова живота у пандемији] изискује додатно разумевање и подршку наставника, али и родитеља, који заједно треба да се потруде да овај период за ученике учине лакшим.” Овакав пример показује нешто што треба да има позитиван резултат по децу, али истовремено изискује већи напор од наставника у већ стресној ситуацији, што је негативно. Ту ситуацију неко може видети и као „неутралну” јер се, по њему, подразумева да ће наставно особље стављати себе на друго место зарад деце. Таква је и тврдња „Посао васпитача је изузетно захтеван” – то је истовремено и чињеница, и негативна оцена напора, али и позитивна оцена оног ко се с тим напором свакодневно успешно суочава.

Такође, на различите су начине негативни искази који приказују у основним цртама исту ситуацију, али где је наставник у једном случају агенс, а у другом пацијенс: „Тако су се проблеми наставили и после и у основној школи иако је учитељица знала” : „Стално насрће на породицу, учитељице и социјалне раднице”. Имајући то у виду, кад будемо описивали неки од тих елемената, бићемо прецизни о подтипу на који се нека тврдња односи и евентуалним алтернативним тумачењима.

Како Џи примећује, контекст „је бескрајно широк” и „без обзира на то колико контекста је узето у обзир при тумачењу исказа, увек постоји могућност да се размотри неки његов други и додатни аспект” (Gee, 2011, str. 67). Како не би дошло до бескрајног ширења контекста, који можда ни тад не би био потпун, задржаћемо се у претпрограмираним оквирима NoSketch Engine-а, који даје леви и десни прозор од 100 карактера, не рачунајући размаке, што је у скоро свим случајевима било довољно за тумачење. Тако је

код новинарских текстова, који чине главницу конкорданци. Мањи део примера чине и форумски или др. коментари, који су личнији, али понекад и недовољно контекстуализовани. Оцена дата у њима, посебно иронична, можда би деловала другачије у ширем контексту.

Ако је неко од наставних звања у конкорданци било поменуто тек тангенцијално, такви случајеви су добијали сопствени таг и остајали ван оквира основне анализе: „OXYGEN је у циљу ширења утицаја и подизања свести међу најмлађима, али и међу родитељима, учитељима и наставницима, склопио стратешко партнерство са Balkan Tube Fest-ом (BTF)”. Исто се дешавало и ако је лема – најчешће *учиџељ(ица)* – коришћена тако да означи некога или нешто ван просвете: „За неке је историја учитељица живота, узбудљиво штиво пуно драме и интрига.” У ову групу спадају и конкорданце које се, као одраз периода који покрива корпус, односе на ковид, као и општа обавештења о законима и уредбама: „Учитељи из школске управе Београд⁸ снимају часове за првих месец дана наставе по плану и програму”, „[...] док ће највећем броју запослених у јавном сектору – учитељима, наставницима, васпитачима, научницима, социјалним службама, лекарима, медицинским сестрадама – плате бити веће 10 процената”.

Посматрали смо у каквим се ситуацијама, пре свега израженим глаголима, васпитачи, учитељи, наставници и професори налазе и како су оне сликане. Ово нам је омогућило да стекнемо и увид у то која се звања везују за мишљење, а која за делање; која за позитивне, која за неутралне, а која за негативне ситуације; која су везана

8 Конкорданце преносимо с делимично нормализованим правописом, те то треба имати у виду при претрази корпуса за истим примерима („фајсификован” → „фалсификован”, „сецам се” → „сећам се”, „рецецент” → „рецензент”). То ће важити и за примере с rastko.org, чије кодирање доводи до оваквих појава: „Фелела је да оснује ново Омладинско позориште. Сматрали смо да се смехом моће борити.” Остатак правописних решења ћемо оставити без измена како би било лакше наћи ове примере у корпусу.

за опште тврдње, а која за конкретна дешавања итд. Резултати ће бити изложени „хронолошки” – редом којим се јављају у образовном систему – како би се стекао увид у евентуалну прогресију одређених питања.

Резултати и дискусија

Васпитач и васпитачица

Васпитач је, уз учитеља, једна од двеју лема којима се фреквенција креће око 20 токе на на милион. Оне чине други ниво по честоти, након много чешћих *професор* и *наставник*. У центру концептуализације појма иза ове леме биће рад, жртва и прописи који регулишу овај позив. Јавља се велик број неутралних примера. Део њих се односи на тврдње о свету које су представљене као општеважеће: „У организовању експеримената васпитач мора понудити детету добро организован простор.” Део јесу примери из прописа везаних за вртиће или кривичне процесе и институције: „Члан 126 Право на лиценцу има наставник, васпитач и стручни сарадник и припадник-стажиста који има одговарајуће образовање из члана 121. овог закона”, „3. у области образовања за: 1) васпитача у васпитној групи у којој има деце са сметњама у развоју – 5% по детету”, „9) ако установа заснује радни однос са васпитачем, стручним сарадником и другим запосленим супротно закону”. Јављају су повремено и конкорданце из истраживања: „Сваки четврти васпитач проценио је да му је оно [иницијално образовање] у већој мери помогло (23,7%).” Неутрални су и случајеви у којима се ова професија само именује или идентификује: најчешће у именима удружења, школа, прописа, конференција, елемената истраживања, чланова тима: „Удружење васпитача Војводине”, „Висока школа за образовање васпитача”, „ефекат варијабли из домена детета и васпитача на блискост”, „стручни тим (психијатри, психолози, специјални педагози, социјални радници,

лекари, учитељи, васпитачи, медицинске сестре) који пружа помоћ”. Овакав је највећи број примера, али они скоро никад нису везани за конкретне васпитаче и њихове активности.

Конкретнији су негативни и позитивни контексти. Такве конкорданце су ексцерпирани из текстова с очигледније личним утисцима или ставовима⁹, мада нису нужно на њих ограничене. Позитивни примери су разноврсни – од сопствених добрих искустава у послу васпитача до описа стања на терену, било реалног или идеалног: „Она је, истиче, још кад је уписивала средњу школу знала да жели да буде васпитач, зато што је ’најлепши посао – радити са децом”, „овде раде сјајни васпитачи и сви су стручни и образовани”, „Посебно ћемо радити на томе да се учитељима и васпитачима, односно просветним радницима, врате углед и поштовање”, „малишани вртићког узраста организовали су, уз помоћ васпитача, продајну изложбу производа од рециклираног материјала које су сами направили”, „Таква атмосфера погодује сарадњи васпитача и родитеља, који у васпитачима виде саветодавце и партнере за правилно васпитање своје деце”.

Конкорданце у којима се васпитачи јављају у вези с неким негативним елементом њиховог рада тичу се напора које они улажу у свој посао, као и напада на њих и малверзација: „граја деце има негативан утицај на васпитаче у захтеваном времену рада”, „видан је напор васпитача да за неписмене спроводи вежбање читања и писања”, „Деце је превише по васпитачу свугде”, „Васпитач је, применом инклузивне парадигме добио већу одговорност, а његова улога је постала још значајнија и комплекснија”, „разлози томе су различити – од неопремљености установе адекватним средствима до незаинтересованости

9 На пример, „Значај и улога васпитача у дејој игри” такође изражава лични став аутора научног текста да васпитач у дејој игри јесте нужно (позитивно) значајан и да има у њој важну улогу, иако је то замаскирано формом научног стила.

васпитача”, „напао је С. Ђ. у вечерњим сатима недалеко од његове породичне куће, наочиглед многобројних комшија васпитача”. Више пута су се у поткорпусу нашли примери везани за Високу школу струковних студија за образовање васпитача и тренера, што указује да су медији о скандалу око ње више извештавали. Ипак, та вест је удаљена од васпитача самих и везана је за једну институцију.

У вези с конкретизацијом и неформалним стилем јесте и то да је од *васпийиача* приметно негативнији поткорпус *васпийиача*, с великом већином примера који, пре свега, указују на тежак положај оних који се баве овом професијом: „има доста родитеља који и када му кажу да дете није добро стане у одбрану и испадне васпитач крив”, „деца ни у забавишту нису безбедна, јер су под контролом неодговорних људи који ми се чини само носе назив васпитач!!!!”, „А ја госпођо инсистирам да ми као директорка објасните по ком закону је дозвољено да један (1) васпитач буде сам са групом трогодишњака”. Ипак, ту има и позитивнијих примера: „По струци сам васпитач, и сваке године, од када радим, трудим се да то своје узбуђење и радост пренесем деци, да заједно оживимо ту магију”, „Деца осете КАД ИХ ВАСПИТАЧ ВОЛИ, кад је пожртвован, кад се брине о њима, помаже им итд...”.

Сличан је случај и с поткорпусом за лему *васпийиачица*. Док су конкорданце за *васпийиач* биле опште тврдње о позиву из закона, правила и истраживања, овде су то лична искуства и новински извештаји о појединцима. Негативни се односе на (не)поштовање основних задужења, тежак положај, рад ван струке, тужбе и несреће: „Како васпитачице преживе дан не знам”, „постоје ситуације да васпитачице моле родитеље да купе и донесу убрусе, влажне и папирне марамице”, „Иако је по струци васпитачица, Марта до сада није имала прилику за запослење”, „Весна, иначе васпитачица по струци, задужена за говедарство”, „Васпитачица Ђурђија Алем-

пијевић (23), која је малтретирала, бацала, шамарала и мучила малишане у Центру за заштиту одојчади”. Лоше или чак опасно понашање може бити опште и појединачно, а може бити усмерено према васпитачицама („половина или неће да учествује у томе или блате васпитачице не би ли се некако оправдали”, „Осим две васпитачице, идентификована су и деца жртве”) или долазити од самих васпитачица („Тврди да њено дете трпи дискриминацију од самих васпитачица, које су јој у више наврата сугерисале да дете не доводи у вртић сваки дан, а и тада што краће”, „рад примарних васпитачица са дететом од његове интеграције у групу, рада са њим па све на даље је изостао”, „када год одем у вртић по своје дете ја затекнем васпитачицу како блеји у телефон”). У више примера јавља се и тема поклона: „и тада је било оних родитеља који су васпитачице, учитељице и наставнице своје деце чашћавали 'поклоном који траје’”, „Има изузетака, има професорки, наставница, учитељица, васпитачица часних, које не рекетирају децу и својим примером покушавају да од њих направе поштење и исправне људе”.

Позитивних примера има мање. Део њих су лични утисци и сећања: „сећам се [...] да сам једва чекао тај 8. март да нацртам честитку васпитачици и да јој однесем неки поклончић и покажем јој колико је волим јер ме је било срамота да јој то кажем”, „све васпитачице су биле љубазне”, „сви су крајње коректни и труде се око мог детета и његове исхране максимално, од сервирке до васпитачица”. Они који се односе на општија питања у васпитачком раду стварају слику о сналажењу упркос потешкоћама: „али је уз помоћ своје васпитачице и неких покрета које је направила, осетила лепоту живота и чак писала књиге”, „[потребно је] мало боје и слободног времена и много креативности и сликарских вештина самих васпитачица”, „Посао васпитачица је врло одговоран, али и посао који је невероватно забаван”.

На основу испитаних конкорданци може се рећи да, у тројци испитиваних лема везаних за ово занимање, слику из праксе дају *васийиџац* и *васийиџачица*, док „основно” *васийиџач* даје слику из теорије. Притом, по броју лема на милион токена, између две конкретније леме *васийиџачица* је 26 пута чешће од *васийиџаца*, што нам показује да је – бар према овом корпусу – стање такво да је, иако је *васийиџач* основна лексема за именовање, *васийиџачица* та која је доминантна у стварности.

Учиџељ и учиџељица

Код леме *учиџељ* приметан је, у односу према осталим лемама, већи број конкорданци невезаних за просвету, што је изазвано полисемијом одговарајуће лексеме. Ту су учитељи стрипа, учитељи на курсевима, али најчешће они у вези с азијским верским праксама: „утемељивач ове природне технике исцељивања енергијом коју је открио током медитације 1922. године је јапански учитељ др Микао Усуи”, „OSHO је један од најпознатијих и најпровокативнијих духовних учитеља 20. века”. Друга група која излази из оквира савремене просвете јесу текстови о учитељима у периоду око Другог светског рата: „У тек ослобођењу малу србијанску варошицу долази млади учитељ, партизан”, „Представа је била о напредном учитељу којег су фашисти стрељали, а онда партизани осветили”. Позитивни и негативни примери се, као у претходним групама, често супротстављају по основи идеалан учитељ : реалне препреке: „Посао учитеља је специфичан, захтеван и одговоран”, „Пре свега учитељ треба да воли свој посао да воли децу, да волите своје ученике и наравно љубав ће бити увек узвраћена”, „Добар учитељ ће вам отворити врата, али сами морате ући у просторију” : „нису спремни или вољни да прилагоде методе тренутним потребама деце”, „школе, због мањка простора или недовољно учитеља, нису биле у могућности да изађу у сусрет свима”, „Родитељи против онлајн наставе, учитељи одговарају да

нису ’бебиситери’”. И они се везују за проблеме с увођењем инклузивне наставе: „Због недостатка знања, вештина и искуства, препознаје се отпор учитеља и наставника да у потпуности прихвате инклузивно образовање.” Нажалост, у оквиру поткорпуса се јављају и примери у вези с потресним случајем злостављања: „што довољно говори о њеној храбрости у случају откривања злочина самозваног учитеља глуме Мике Алексића” – за разлику од касније помињаних „секси професорки”, нема сексуализације поменутог учитеља, иако његова дела јесу директно сексуална. Као и код *васийиџача* и овде има случајева идентификације, те примера везаних за имена удружења, прописе или истраживања, али је њихов удео мањи – опет у вези с полисемијом *учиџеља*.

И код поткорпуса *учиџељица* је приметно што и код других лема за женске имаоце занимања – јавља се више негативних конкорданци, где се преламају различити аспекти учитељског посла, укључујући и национална питања у Санџаку и Црној Гори: „То што ће њихова учитељица постати технолошки вишак неће унапредити одашње школство”, „Ипак, и даље су га многи родитељи и даље несвесни – док се њима не деси и учитељица им не саопшти да њихово дете не зна да чита и не може да прати наставу”, „Као дете осећао је да је његова учитељица делила ученике према имовинском стању њихових родитеља”, „Чуо сам једну учитељицу која је рекла да ју је аутистични дечак скоро свакодневно ударао или шутирао”, „Кад смо дошли, затекли смо децу уплакану и мокру, а учитељица је толико урла на нас да су деца почела да плачу”. И овде има примера везаних за Други светски рат, попут оних о дракулићком злочину фра Филиповића. Сексуализација је присутна у овом поткорпусу: „Америчку учитељицу основне школе Кендис Рид напали су родитељи јер је носила уску одећу у учионици.” Ипак, оно што бисмо издвојили јесте утисак да *учиџељица* постаје неутралан термин: „[...] негативно о школи, образовању, учитељу, већ да уколико имају примедбе о њима треба да

разговарају директно са учитељицом, или неким из школе”, „Прва особа која у нашим животима има улогу да нас претвори у човека и васпита, поред наших родитеља, јесте заправо учитељица”. Упркос томе што је ово морфолошки маркиран облик, ванлингвистички фактори утичу на то да он значење шири тако да захвата и примере „чисто”, општег именовања, тј. да дистинкција „женско” бива неутрализована. Ово је у складу с оним што је приметила и В. Радовић чак и у текстовима из Министарства просвете (и спорта, у том тренутку), а те примере наводи у својој монографији посвећеној управо феминизацији учитељског позива (Radović, 2007).

Наставник и наставница

Наставник је, заједно с професором, једна од две најчешће леме међу онима које смо испитивали: близу пет пута су чешће од наредног нивоа лема. За разлику од *васпитача*, и само „основно” именовање има различито обојене контексте – и неутралне, и позитивне, и негативне, али ни оне нису директно везане за просвету – а сви они имају релативно једнак удео у поткорпусу. Неутрални се поклапају с категоријама које смо поменули код *васпитача* – опште тврдње о наставничком позиву, прописи, подаци из истраживања – те се због ограничења у простору на њима нећемо задржавати. Приметан број конкорданци које се тичу наставника, али ван уобичајеног наставног процеса, јесу оне из периода пандемије вируса корона: „Укупно 160 наставника у основним школама тренутно има ковид, а 59 у средњим школама – кажу у Министарству просвете”, „Није било лако директорима и наставницима да се снађу у новонасталим околностима”. Код *наставника* се међу факторима који негативно утичу на њихов рад и живот појављују и неке специфичности којих нема код *васпитача*: „Факултет нас учи шта, али не и како! Наставник сам тражи свој пут”, „Проблем је што наставници не могу да дођу на наставу и да се врате кући, јер аутобуси за Зуце и Пиносаву врло

ретко долазе”, „Екстерна евалуација је често на мети критика, посебно наставника који су незадовољни што њихове часове не посећују колеге које предају исте предмете”. Поткорпус показује неке директно супротстављене ставове: „[Наставници] могу да штрајкују кад им се прохте и да не буде ништа а ђаци морају после 5 часова (1 школски дан) да се јављају” : „Кад родитељи штрајкују то је у реду, а када то чине наставници добију ’преко носа’ како су ленчуге, како не заслужују ни ту плату, како их све треба отпустити.” Као и код васпитача, постоје препреке инклузивном образовању: „Недовољна компетентност и мотивисаност наставника за рад са децом којој је потребна додатна подршка и отежана организација наставе су неке од баријера које отежавају рад наставницима у пракси”, „[...] теоријског знања непримењивог у пракси, нефункционалну стручну праксу и негативне ставове универзитетских наставника према инклузивном образовању”. Овде се чешће помиње стручно усавршавање: „у сарадњи са Министарством просвете и културе РС и Педагошким заводом планирамо да од јесени уведемо семинаре за наставнике математике и информатике којих годинама нема – наводи Матић.” Позитивни могу долазити из угла наставника („Здравка Мајкић већ 20 година ради као наставник енглеског у основној школи и позната је међу колегама као ентузијаста и иноватор”, „Катаринин основни циљ као наставника је да инспирише и мотивише ученике за доживотно учење, да их подстиче на креативност”) или ученика („Ти часови су ми били веома добра припрема за упис у Филолошку гимназију, а наставници велика подршка”). Не односе се сви примери на наставнике у просвети, а ни само на наставнике у старијим разредима основне школе, али није увек могуће одредити кад се на шта реферира.

Као и код *васпитачица*, поткорпус *наставница* је негативнији у односу на паралелни општи термин: „У периоду од петог до осмог, промениле су се четири наставнице. Нама уче-

ницима је то сметало, јер кад се навикнемо на један вид учења, долази други”, „тако деца сти-чу утисак да, ако наставница лоше живи од пла-те и штрајкује, онда није добро учити школу и радити за плату”, „У школи моје ћерке постоји само 1 и словима један наставник тј. наставница српског језика која их заиста учи”, „видео-сни-мак на којем је приказан конфликт између нас-тавнице и ученика”. Оне уводе иновације, воде пројекте, радионице, ваннаставне активности, као и ученике на такмичења: „педагошка савет-ница Љиљана Јовановић и наставница биологије Тамара Милојевић водиће интерактивне радио-нице на теме Искуси природу, Шума за понети и Чаролија шуме”, „а онда [је ученица] уз подрш-ку својих родитеља и наставнице Дуње Антонић доминантно тријумфовала и освојила светску титулу”. Позитиван утицај се остварује и на емо-тивном плану, а наставнице понекад децу и бук-вално спасавају: „Уместо да дечака казни, њего-ва наставница га је замолила да јој опише ситу-ацију код куће и тако се сазнала истина”, „Како сазнајемо, дечака је из базена спасила његова наставница”.

Професор, њрофесорка и њрофесорица

Унутар поткорпуса најфреквентније леме *њрофесор* – са 106,17 јављања на милион токе-на – примећује се изузетно велик број иденти-фикација, већим делом апозиција и атрибутива. Ипак, најјачи утисак оставља то да је ова лема на неки начин издвојена из свог окружења, те не изазива ни неке утиске који би се директније ве-зивали за њу саму. Професори су позвани да, у оквиру новинских текстова, говоре, тврде, ми-сле, сматрају, оцењују: „Према налазима Мило-рада Филиповића, професора београдског Еко-номског факултета, вредност субвенција по за-посленом [...]”, „каже Томислав Живановић, професор и председник просветног синдиката Независност”, „Ово признање професора прати тврдње врхунског професора са Оксфорда који каже да корона вирус можда ипак није потекао

из Кине”, „Међутим професор Живан Сечански тврдио је да су зграду подигле власти Војне гра-нице 1766. године”, „Професор Зоран Грубишић сматра да свакако није проблем оног тренут-ка када у ЕЦБ-у буду чврсто решени да то спро-веду”, „[']То је вирус који узрокује високу смрт-ност, рекао је Thijs Kuiken, професор компара-тивне патологије на Универзитетском медицин-ском центру Erasmus у Роттердаму”. Они се тако у одређеној мери апстрахују из свакодневице: било да је реч о позитивним или негативним де-шавањима, професори у њима не учествују, већ су осликани као посредници знања и чињеница, мислеће особе којима је мишљење читав иден-титет и функција. Њихове области струке су разноврсне, али они делују као да су изнад њих. Оцене њих или њиховог рада су стога споради-чне у поткорпусу и тичу се већином, код оних негативних, корупције: „професор из Овче је недавно насилно смештен у лудницу јер је по-кушао да организује штрајк професора у њего-вој школи”, „Професори и сарадници који су се огрешили о морал и законе немају шта да тра-же на универзитетима”. Малобројне позитивне оцене чине лични утисци: „Поносна сам што сам професор и што могу, бар неколицини, помоћи да у мутном времену бар покушају пронаћи свој пут”, „Др Ратко Божовић спада међу оне изу-зетно ретке универзитетске професоре за које бројне генерације студената користе епитет – омиљени”. Делује да су професори из терцијар-ног образовања заступљенији од оних из секун-дарног, тј. да им се даје више простора у тексто-вима и, тиме, повлашћен статус и више место у друштвеној хијерархији¹⁰. Такође, професори које медији цитирају долазе и из иностранства, што с другим испитаним групама није случај у том броју.

10 Иако су, у речничкој дефиницији, једнаки: *њрофесор* је у РМС дефинисан као „звање наставника средњих и високих школа с факултетском дипломом и особа која је носилац тога звања”, а у РСЈ краће, као „звање наставника средњих и високих школа”.

Као и у претходним групама лема, и овде су женски парњаци конкретизованији и тиме отворенији за разне оцене. И у овом поткорпусу се, као код *професора*, јављају идентификације, а професорке бивају позване да искажу своје мишљење, но овде има и других елемената. Иако постоји доста неутралних, као и позитивно обележених конкорданци (од којих већину чине утисци на курсевима: „нарочито бих похвалила професорку Сузану, која је изузетно мотивисана, посвећена и љубазна”), приметно је да је број негативних већи кад се овај поткорпус упоређи с оним за *професора*. Ту се помињу мобинг, корупција и мањак посла – „тужба професорке енглеског надлежним органима у којој се жали на, данас би рекли мобинг, заменика директора”, „Имам сугестију да аудити вези овог проблема питају професорку о притисцима који су се у једном случају научне дискриминације вршили на њу, па није подлегла претњама”, „Недавно смо имали случај професорке из Новог Сада која је запалила своје дипломе испред Скупштине, у знак протеста” – али нема проблема с превозом како би се попунио фонд часова, као код наставница, и с „прошењем” за материјал, као код васпитачица¹¹.

Постоје и негативно интониране конкорданце везане за телесно и сексуалне активности, што се јављало и код *наставница*: „(ФОТО) СЕКСИ ПРОФЕСОРКА” : „ЊУЈОРК СКАНДАЛ! ДИРЕКТОРКА ТЕРАЛА НАСТАВНИЦУ ДА СЕ ФОТОГРАФИШЕ И ТО У ТАНГАМА: Претила јој отказом ако то не учини (ФОТО)”. С друге стране, и имплицирани мањак сексуалне активности је представљен као нешто непожељно и користи се познатим родним стереотипима: „Професорка енглеског Линда Синклер је 40-годишња, неудата средњошколска професорка енглеског у градићу Кингстону у Пенсилванији (The English Teacher, 2013). Она дели мали стан

са две сијамске мачке”. Ово указује не само на табуизирани статус сексуалних односа, посебно код жена (приметно, будући да се слични примери не јављају код мушких/неутралних парњака), већ и на додатну табуизацију за просветар(к)е. Истовремено, ово указује и на делом таблоидну природу јавног дискурса.

Лема *професорица* се у општем корпусу јавља релативно ретко – 0,79 пута на милион токе-на, наспрам 12,5 *професорка*. Део примера припада хрватском језику, што се може закључити на основу облика у оквиру конкорданце који припадају њиховом стандарду („вјеројатност”, „свеучилиште”, „интернетски”). На територији Србије примери на -ица долазе из два правца: екавског у Војводини и ијекавског у Санџаку („нижу музичку школу завршила у Суботици у класи професорице Емеке Шоти Собоња”, „када треба заплашити Бошњаке привођењем професорице разредне наставе, српска полиција и тужилаштво координирано одмах реагују”), али има и примера где су вести из Црне Горе пренете на српском порталу, па се у тексту мешају и облик на -ка и онај на -ица. Највећи број примера везан је за Нови Сад, што је разумљиво с обзиром на његову величину, али и место у академском животу. Контексти употребе ове леме показују да је најчешће неутрална, али с врло малом предношћу – скоро једнако су чести и негативни контексти. Они су везани за сексуалну активност, с једне стране: „Професорице, научи ме дици-мици, професорице, чекам те, у подрум сићи”, „људи коментаришу сексуалну опредељеност професорице, то је њена ствар и нас се не тиче”. С друге, у питању су негативна дешавања на радном месту, од академске неетичности до, из угла аутора текста, неоправданих отказа: „Пре пар година су заједно изабрали професорицу у ванредну са све фалсификованим радом на сци листи”, „Сећам се када смо чули да професорица добија отказ на факултету да нисмо могли да верујемо да је то истина”. Позитивних примера има доста мање: „али сам у гимназији имао

11 Наравно, мањак доказа није доказ мањка – могуће је да неки од тих проблема постоје и на овом нивоу, само то не бива „вест”.

феноменалну професорицу српскохрватског језика и књижевности и ту сам се заљубио у дело Иве Андрића”, „Морам да похвалим нашу професорицу историје која је буквално времеплов”; или су у питању примери код којих се мешају позитивни и негативни аспекти: „Тамо је жртва [мобинга] храбра, способна и поштена професорица књижевности Весна.” Професорице предају углавном језичке предмете – српскохрватски, мађарски, грчки, латински – али и географију, историју, предмете везане за медије и ортодонцију.

Закључак

Након прегледа поткорпуса за испитиване леме може се уочити неколико заједничких и неколико диференцијалних елемената. Кроз поткорпусе се протеже то да су неутралне конкорданце идеализоване тврдње „како би требало бити”, текстови прописа и истраживања. Позитивне конкорданце указују на добре васпитачи, учитеље, наставнике и професоре, њихово залагање и утицај који су имали на нечији живот, мада су понекад ван ужих оквира просвете и ограничене својим бројем.

Негативне се тичу тешког положаја просветара, с неким општим, али и неким специфичним изазовима с којима се одређене групе запослених у образовном и васпитном сектору суочавају. У више поткорпуса се, у том смислу, помиње инклузивно образовање и стиче се утисак да просветни радници нису задовољни тиме колико их је систем припремио за таква рад. Такође, у конкорданцама се јављају и помени насилних аката и малверзација у којима су запослени били или жртве или изазивачи. Сексуализација и таблоидизација присутне су у извештавању о неким женским варијантама ових занимања. „Женски” поткорпуси су увек конкретизованији и, делом с тиме у вези, негативнији. Ипак, слична се тенденција може

приметити и код мушког занимања *васпийиач*, тј. код мање формалног облика, премда је женски парњак и тад био негативније оцењен. Утицај ових фактора формалности, конкретизације и рода би требало проверити на ширем узорку.

Осим опозиције конкретно : апстрактно, на удео на одређени начин обојених примера утиче и то шта је „вест”, ко и како о нечему пише. Нажалост, медији ће пре пренети то да је неко проневерио новац но да је организовао изложбу дечјих радова, пре је вест да је неко претучен него да је неки наставник детету променио живот набоље. Такође, у личним утисцима, пре ће се јављати они негативни но они позитивни – позитивни се, на неки начин, „подразумевају”, тако да ће на писање бити понукани они који су под већим емоционалним набојем, који реагују кад нешто излази из оквира помињаних идеализованих случајева, и то у негативном смислу.

Између појмова који стоје иза различитих лема постоји хијерархизација и у условима рада, али и у томе у каквим се текстовима помињу и како се о њима извештава. Професори се издвајају по томе што су често удаљени од онога о чему говоре – они су позвани како би изразили своје мишљење о томе или предочили неке податке јавности. Тиме они бивају представљени као мислећи и неутрални, док су остали просветни радници представљени као „радећи”. На ту слику утиче и фреквенција – о професорима се, уз наставнике, говори много чешће него о учитељима и васпитачима, тј. повлашћени су што се тиче медијског простора.

Женски парњаци свих лема мање су фреквентни од оних неутралних/мушких, што се делом може објаснити њиховом маркираношћу. Ипак, код неких лема које означавају женске имаоце занимања може се приметити како се користе да би се описала и неутрална ситуација, тако да морфолошки маркиран облик преузима на себе део значења немаркираног облика. Ово је посебно уочљиво код *васпийиачица* и учи-

ишељица, где код друге имамо чак и примере где се неутрални/мушки и женски облик јављају у истој реченици како би означили исту реалију.

Поставља се и питање корпуса као одраза језика и размишљања тзв. „обичног” човека. Јесу ли и колико вести о томе како одређене компаније осмишљавају своје курсеве или о томе како неке учитељице и наставнице организују уметничке програме одраз онога што просечан говорник српског језика мисли о њима? Такође је ту и питање колико у овом корпусу, који важи за представника јавног дискурса у Србији, говоре наставници сами за себе. Делује да није толико заступљен говор *наставника*, колико говор *о наставницима*, и то из угла великих средстава информисања – дакле, слика која до нас долази биће филтрирана (не увек позитивно) на неколико нивоа, од догађаја, преко дојаве и текстописца, до уредника. У корпусу постоје и утисци појединаца, али су ограничени бројем, а и статусом¹². Ако би некога занимало како „обични” људи концептуализују ова занимања, требало би тражити више личних искуства, нестерилизова-

них формом новинске вести и „објективног” извештавања.

Наше препоруке за будућа истраживања иду у два смера. Имајући у виду да се корпус показао као доста комплекснији и богатији но што смо очекивали, било би могуће о појединачним лемама или неким њиховим групама спровести и засебно истраживање, које би могло посветити простор детаљнијој анализи одређених црта које смо овде навели. Такође, могли би бити анализирани и поткорпуси за наставнике одређених предмета (на пример, наставнике и професоре математике или ликовне уметности). Други правац се тиче слично постављеног истраживања, али поновљеног на каснијем – или, ако је могуће доћи до њега, ранијем – узорку. Добијени резултати би се могли упоредити с овима како би се добила слика историјских промена у одређеном периоду. То би било посебно важно, али и занимљиво, ако у разматрање уђу преломни периоди у којима су просветари имали битну улогу.

12 Кад смо хтели да проверимо неке од примера, дешавало се да нисмо могли наћи неке странице. Ипак, то се чешће дешавало у случају коментара испод вести, који су, као и форуми, подложнији намерном или ненамерном брисању, било кроз циљану акцију, било кроз промене у структури сајта.

Литература

- Andrić, G. (2023). Srbija i obrazovanje: „Posle nekog vremena, digneš ruke” – zašto nastavnici neće na zamene i kako ih vratiti u škole. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-65099186>
- Beauchamp, C., & Thomas, L. (2009). Understanding teacher identity: an overview of issues in the literature and implications for teacher education. *Cambridge Journal of Education*, 39(2), 175–189. <https://doi.org/10.1080/03057640902902252>
- Beijard, D., Meijer, P. C., & Verloop, N. (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 20(2), 107–128. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.07.001>
- Clarke, V. (2025). *Act 'now or never' to hit 6,500 teachers target, report warns*. <https://www.bbc.com/news/articles/cgm1nwmm144o>
- Jones, A. II (2023). *Most of the US is dealing with a teaching shortage, but the data isn't so simple*. <https://abcnews.go.com/US/map-shows-us-states-dealing-teaching-shortage-data/story?id=96752632>
- García, E., & Weiss, E. (2019). The teacher shortage is real, large and growing, and worse than we thought. <https://www.epi.org/publication/the-teacher-shortage-is-real-large-and-growing-and-worse-than-we-thought-the-first-report-in-the-perfect-storm-in-the-teacher-labor-market-series/>
- Gee, J. P. (2011). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. Routledge.
- Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, 33(2–3), 61–135. <https://doi.org/10.1017/S0140525X0999152X>
- Milosavljević, B. (2013). Imenica učitelj u leksičkom sistemu srpskog jezika. *Naš jezik*, 44(1–2), 29–43.
- OECD (2018). Education Policy in Japan: Building Bridges towards 2030. *Reviews of National Policies for Education*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264302402-en>
- Radović, V. Ž. (2007). *Feminizacija učiteljskog poziva*. Učiteljski fakultet.
- RMS (1967). *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Matica srpska.
- RSJ (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Matica srpska.
- Rogers, R. (Ed.). (2011). *An introduction to critical discourse analysis in education*. Routledge.
- Rogers, R. (2011). Critical Approaches to Discourse Analysis in Educational Research. In R. Rogers (Ed.). *An introduction to critical discourse analysis in education* (pp. 1–20). Routledge.
- Rosenberg, L. (2023). The Nightmare of American Public School Teaching. <https://prospect.org/education/2023-07-26-nightmare-of-american-public-school-teaching/>
- Van Lankveld, T., Schoonenboom, J., Volman, M., Croiset, G., & Beishuizen, J. (2016). Developing a teacher identity in the university context: a systematic review of the literature. *Higher Education Research & Development*, 36(2), 325–342. <https://doi.org/10.1080/07294360.2016.1208154>
- Wasserscheidt, Ph. (2023). *Serbian Web Corpus PDRS 1.0*. Slovenian language resource repository CLARIN. <http://hdl.handle.net/11356/1752>.

Summary

The status of educators, people who carry out education in a society, is reflected in big linguistic corpora as well. The material comprised of millions of linguistic forms can be used to examine the image created about certain phenomena in a specific linguistic community. For the purposes of this paper, the subcorpora related to preschool teachers, primary school teachers, subject teachers, and professors were selected from a wider corpus Public Discourse in the Republic of Serbia and examined. Concordances for 10 lemmas – neutral/masculine, and feminine, as well as different dialectal and orthographic forms – were excerpted and a smaller, randomly selected subsample was created for each of them. Based on this, critical discourse analysis showed how preschool teachers, primary school teachers, subject teachers, and professors are conceptualised in public discourse in Serbia. They are generally presented as people who try to give their best at workplace, despite many (un)expected obstacles. Notably, more concrete examples, which almost always include female counterparts, have more negative ratings. In addition, the analysis showed that there exists a hierarchy among different professions, with professors receiving the most attention and they are portrayed in public discourse as individuals who are, above all, reflective thinkers and convey “neutral” data.

Keywords: education, discourse analysis, corpus linguistics